

իրեն Աստուածային սէր որ կը լեցնէ քու հոգիդ: Ինչպէս որ կրնայ ըլլալ որ նարդոսի չիշը տան մը մէջ գտնուի ու տանտէրը անտեղեակ մնայ անոր գոյութեան, այնպէս ալ Քրիստոս երկար ատեն կրնայ՝ Իր անուէնը դաւանողներուն մէջ ըլլալ և ասոնք անգիտակ մնան Իր ներկայութեան: Բայց անմիջապէս որ չիշը կոտորի, ու իւրը դուրս թափի, այն ատեն բուրմունքը կը լեցնէ ամբողջ տունը: Այնպէս ալ երբ Աստուծոյ սէրը հոսի սիրտերէն ներս Ս. Հոգիի միջոցաւ, երբ Աստուածային սիրոյ անհուն գանձերը, որոնք ամբարուած են Քրիստոսի մէջ, յայտնուին մեր մէջ, անոնց ազատարար ու աշակերպող ազդեցութիւնները անմիջապէս կը տեսնուին ու կը զգացուին: Իրենց մաքրիչ ու սրբարար արդիւնքները, մեր խորհուրդներուն ու բաղձանքներուն վրայ, կը ճանչցուին: Այն ատեն միայն կը սկսինք սորվիլ թէ ինչ ըսել կ'ուզէր Տէրը երբ կ'ըսէր. «Երանի անոնց որոնք սրտով մաքուր են, որովհետեւ անոնք զԱստուած պիտի տեսնեն»:

Բայց թերեւս հարցնես. Ինչպէս կրնամ ստանալ այս սէրը: «Սէրը, ըսած է մէկը, չի կրնար արտադրուիլ հոգիին ինքն իր վրայ բանեցուցած արարքով մը. նաւակին մէջ եղող մարդը չի կրնար շարժման մէջ դնել զայն, մէջէն հրելով»:

Ոչ թէ ճիշդով ու մաքառումով է որ այս երջանիկ վիճակը յառաջ պիտի գայ մեր մէջ, այլ՝ իրական նուիրումով մեր անձերուն՝ Աստուծոյ. կանգնէ՛ հանդարտօրէն Իր առջև. բա՛ց քու էութեանդ բոլոր խողովակները Իրեն, ու թոյլ տուր որ գայ Ան ու տիրանայ քու էութեանդ բոլոր թեւերին: Յատկապէս տո՛ւր Իրեն քու սիրտդ, բաղձանքներուդ այդ ամբողջը, և զգացումներուդ գահը: Ենթարկէ՛ ամէն ինչ Անոր, ու Տէրը պիտի մտնէ, բերելով Իրեն հետ Իր շնորհաց ու փառքի բոլոր ճոխութիւնները, վերածելով՝ պարտականութենէն միայն իր մղումը ստացող կեանքդ, սէրէն և ազատութենէն միայն իր թափը առնող կեանքի:

Հայացոյց՝ Ն. ԱՅԵՂԱՅ

## ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ ՀՐԵԱՆ

«Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, որ կոստես զմարգարէսն եւ Բարկոք առնես զառաքելսն առ լեզ. Բանի՛ցս անգամ կամեցայ ժողովել զմանկունս Բա, զոր օրինակ ժողովել հաւ զմազս խր ընդ թեռով եւ ոչ կամեցարուք. անա քողեալ լիցի ձեզ տունդ ձեր աւերակ: Բայց ասեմ ձեզ, թէ ոչ եւս տեսնիցե՛ք զիս մինչեւ ասիցե՛ք, օրհնեալ եկեալ յաճուն Տէրուն:» (ՄԱՍՅ. ԻԳ. 37-39)

Հրաժեշտի վերջին խօսքերն են ասոնք Յիսուսի, խորունկ, տաք, սիրով ու ցաւով բարախուն, ինչպէս ամէն խօսք հրաժեշտի: Իր կեանքի վերջին օրերուն մէջ արտասանուած, Տաղաւարահարաց տօնին առթիւ, ուր ուխտաւոր խայտաղէտ բաղմութիւն մը լեցուցած էր Երուսաղէմը, մեծ հոգիի մը և հայրենասէրի մը կողմէ, որ առանց սակարկութեան իր կեանքը և արիւնը ի սպաս դրաւ իր ժողովուրդին բարոյական և հոգեկան վերականգնումի գործին: Երեք տարիներ շարունակ, շրջապատուած խուճար մը երիտասարդ ու խանդավառ մարդերով, ըսած էր անոնց թէ՛ իրենց ապրած դարը տեղի պիտի տար նոր դարաշրջանի մը. թէ՛ իրենց արիւնով ու ճիւղերով նոր ընկերութիւն մը պիտի կազմուէր, Աստուծոյ արքայութեան տիրապետումը երկրի վրայ, ու մարդոց կեանքէն ներս. թէ՛ իրենք կոչուած են գծելու ճամբան ուրկէ պիտի քալէ Աստուած իր բանակներով: Ու այս մարդերով, Պաղեստինի ամենէն խուլ անկիւններն անգամ տարաւ իր խօսքին սփոփանքը, յուսահատած ու բարոյապէս քայքայուած սերունդի մը երակներէն ներս նոր կեանք ներարկեց, անոնց համար նոր տեսիլքներ, նոր երազներ հիւսեց, մատնանշելով նոր ընկերութեան կազմութեան մէջ հրեայ ժողովուրդին վիճակուած ու վերապահուած երջանիկ դերը, ու իր սրտին երգերով մեղմեց անոնց տառապանքը: Գիւղն ամբողջ, իր միամտութեամբ, պարզութեամբ, ու հաւատքով Իրեն կապուեցաւ. մինչ՝ Երուսաղէմը, տիրասպան այդ քաղաքը, իր կրօնական կազմակերպութիւններով, նեղմիտ մտաւորականութեամբ ու խարդախ առեւտրականներով իր դէմ ելաւ: Քանի՛ քանի՛ անգամներ փորձեց Երուսաղէմի մէջ՝ փլուզել

մօտեզող կրօնական, ընկերային, բարոյական կեանքէն ներս նոր չունչ մը մտցնել, բայց միշտ իր դէմ գտաւ ժամանակակից հրեայ այլամեծ մտաւորականութեան արգելքը. ու վերջին անգամ ըլլալով, իր կեանքի վերջին օրերու նախօրեակին, ուզեց վերջին և արիւնոտ փորձը կատարել. Երուսաղէմ եկաւ, ու ելաւ ուղղակի Տաճար, վերջին անգամ ըլլալով՝ ոչ թէ աղօթելու՝ այլ քանդելու, ոչ թէ երկրպագելու՝ այլ պատժելու:

Իր խօսքը՝ որ կ'արձագանգէ Տաճարի չրջափակէն ներս, ձայն մըն է որ կ'աղօթէ, աղօթք մըն է որ կը սպառնայ, ու սպառնալիք մը՝ որ ուռմբի մը պէս կը պայթի իր թշնամիներուն չրջանակէն ներս. կը խարազանէ իր խօսքին մտրակով ազահու թիւնը փարիսեցիներուն, որոնք այրիները կը կողոպտեն. կը կշտամբէ կեղծաւորները, որոնք բարեպաշտական ձևակերպութիւններ կ'ընեն, լաւագոյն կերպով ծածկելու համար իրենց ցանկութիւնները. կը ձաղկէ այն հպարտները, որոնք չնորհակալ կ'ըլլան ուրիշներու նման չըլլալուն համար. ու իր խօսքը կրակի նման այրող՝ կը թափի ժամանակից հրեայ մտաւորականութեան վրիպած ներկայացուցիչներուն վրայ — փարիսեցի, դպիր օրէնքի վարդապետ. — «Վայ ձեզ, կո՛յր առաջնորդներ, որ կը դոցէք գիտութեան, լոյսի, ճշմարտութեան, երկինքի դռները մարդոց առջև. դուք փոխանակ, ժողովուրդին իմացական և բարոյական բարձրացման ու ազնուացման ազդակներ ու լծակներ ըլլալու, ձեր ապրկարութեամբ, ու թանձր նախապաշարունակներով՝ ծանրոցներ կը դնէք ժողովուրդներու զգացումներուն վրայ. դուք կը գողնաք ամբօխներէն իրենց հոգիները, ձեր սխալ վարդապետութիւններով՝ կը պղծէք Աստուծոյ խօսքերը, կը գողնաք յաւիտեանականութեան խոստումները և կը սպաննէք հոգիները, դուք մտաւորականներդ, պատճառ պիտի դառնաք այս Տաճարին ու ժողովուրդին փճացման, հոգեւոր ստրկութեան ու իմացական անանկութեան»:

Արդարեւ, մտաւորականութիւնը, ազէտք և պատուհաս կը դառնայ ցեղի մը համար այն օրէն, երբ կո՛յր իր դերին, կը մոլորեցնէ հանրային կարծիքը: Յիսուսի ժամանակակից հրեայ մտաւորականութիւնը չարիք մը գարձաւ այդ ժողովուրդին

համար, որ Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը հրաւիրեց այդ ցեղին և Երուսաղէմի վրայ:

Երուսաղէմ, քաղաքն էր այլևս կայէնի թոռներուն, եղբայրներ սպաննողներուն, սուրբերու դահլճներուն, մարգարէներն ու առաքեալները կոտորողներուն: Անոր պատմութիւնը, որ պատմութիւնն է միեւնոյն ատեն հրեայ ցեղին, արիւնի ու մեղքի շարք մըն է. հրէից վաւերական պատմութիւնը ու՝ ճիրով կը սկսի — կայէնի եղբայրասպանութեամբ, — և ոճիրով կը կնքուի, — այդ ցեղի տիրասպանութեամբ. — ու դարերով Երուսաղէմը եղաւ չքեղ քղամիդը՝ ծածկելու համար այդ ցեղին նկարագրին յոռի երեսները, և բնութեան աղտոտ յատակը, եսամոլ հաշիւները, անոր հոգիին ծածուկ թշուառութիւնները ու ստորնութիւնները. հետեւաբար, պիտի ըլլար քառութեան նոխազը այն մեղքերուն, զորս պատասպարեց իր պարիսպներէն ներս. ու Յիսուսի ձայնը, ի վերջոյ կրակի տաքութեամբ իջնելէ յետոյ հրեայ մտաւորականութեան գլխուն, թափեցաւ նաեւ Երուսաղէմի վրայ ողբի մը նման. «Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, օրեր պիտի գան, ուր աշխարհի կարգը պիտի խռովի ու խանգարուի. ազգեր իրարու դէմ պիտի ելլեն, երկիրը անոնց ոտքերուն տակ պիտի դողայ. թշնամիներդ քեզ պիտի պաշարեն, նեղեն ու քար քարի վրայ կանգուն պիտի չմնայ, ու ժողովուրդդ չլիքայակապ գերի պիտի տարուի, որովհետեւ չլսեցիր ճշմարտութեան ձայնին, չմտար իմ թեւերուս պաշտպանութեան ու հսկողութեան ներքեւ»:

Եւ Երուսաղէմ 40 տարի խաղաղութիւն չունեցաւ մինչև այն օրը երբ Տիրոս 70 թուականին քանդեց Տաճարն ու աւերակի վերածեց Երուսաղէմը, ու Յիսուսի խօսքերը, վանկ առ վանկ իրականացան, անողորմ ճշգրտութեամբ, արիւնի ու կրակի պատմութեամբ մը: Իսկ հրեայ ցեղին վիճակը՝ Տաճարի կործանումէն ու Երուսաղէմի պատուհասէն յետոյ — Միջին դարէն հասած շատ յատկանշական աւանդալէպ մը կուտայ անոր ալ դժբախտ վախճանը: Այդ աւանդալէպը կ'ըսէ թէ երբ Յիսուս խաչի ծանրութեան տակ յոգնած, սպառած, հագիւ կը քալէր դէպի Գողգոթա, քայլ մը եւս՝ եւ կ'իյնայ գետին. զինուորներ զինք կը վերցնեն: Յիսուս վայրկեան մը կանգ

կ'առնէ, մինչ կատղած ու մօլեռանդ ամբօխէն հրեայ մը զօրաւոր բռնեցք մը կ'իջեցնէ Յիսուսի ուսերուն՝ ըսելով.

— Վե՛ր, վե՛ր, ելիր և շուտ քալէ...

Յիսուս կը նայի հրեային ու կ'ըսէ.

— Կ'երթամ ես և պիտի հանգչիմ քիչ յետոյ. բայց դուն պիտի քալես ու հանգիստ պիտի չունենաս մինչև իմ վերադարձս: Ու այդ ըոպէէն, կ'ըսէ զրոյցը, հրեան իսկոյն հեռացաւ այդ տեղէն, ու այդ ըոպէէն սկսեալ կը քալէ երկրի բոլոր ճամբաները, առանց երեք օրէ աւելի տեղ մը կենալու, առանց յոգնելու, եւ առանց կտրեմալ մեռնելու. հարիւր տարուան մէջ մէկ ըոպէ մը միայն կրնայ կենալ, Ծննդեան գիշերը, երբ զանգակները կ'աւետեն Փրկչին Ծնունդը. կըսէինք, երբեք չէինք գիտէիք մը պատին մէկ ըոպէ միայն կը հանգչի ու ապա նորէն կը շարունակէ իր թափառաշրջիկ կեանքը: Նիհար, չորցած, ամիջին հասակով, թխորակ գէմքով մարդ մըն է ան, օփոս ինկած աչքերով, ցանցաւ մօրուքով, գիտէ բոլոր լեզուները, բայց միայն քրիստոնեաներուն կը խօսի. կը քալէ բոկոտն, չունի գրպան և չի գիտցուիր թէ ուրի՛կ կուգան իր զբոսները և երբեք չեն աւելնար քովը. անունն է Ահաուելուս, կամ Ասուաժուաժու, այսինքն՝ զԱստուած հրող, մղող. իսկ աւելի հանրածանօթ է ան թափառական հրեայ անունով:

Ահա այս զրոյցը, որ ճշմարիտ է պատմականէն շատ աւելի ահաւոր ճշգրտեամբ մը, ցոյց կուտայ թէ՛ հրեայ ժողովուրդը՝ Աստուծոյ գէմ իր անհնազանդութեան մեղքին և ոճիրին պատիժը քաւեց ու կը քաւէ. թափառական է ան բոլոր երկիրներու մէջ, մղուած քալելու երկրի վրայ դարեւրու յաւիտեական ճամբան, դատապարտուած անմահութեան անէմքին, ճակատը խարանուած կարմիր և անջնջելի նշանով մը, ինչպէս Կալէնինը, իր եղբայրներն ըսպաննած ըլլալուն համար. կը քալէ ան թափառական, ճշմարիտ պատկերը՝ Ասուաժուաժուին որ գեռ է տեսած իր Աստուծոյն վերադարձը, զոր կտրեց օր մը իր մարմինէն իբր փտած անգամ մը, ու պիտի քալէ, անհանգիստ, թափառական, մինչև որ ընդունի զՔրիստոս իբր իր Մեսիան, որուն քսան դարեր առաջ չուզեց ընել ոչ իսկ մէկ ըոպէի մը հանգիստի ողորմութիւնը:

Բայց, քափառական հրեայի պատմութեան մէջ, տեսնելէ յետոյ հրեայ ժողովուրդի արիւնոտ ողբերգութիւնը, սխալ պիտի չըլլար մտածել նաև թէ, թափառական հրեան պատկերն է ներկայ ամբողջ մարդկութեան, հրէացած մարդկութեան, որ մոռցած երկինքի ճամբան, Աստուծոյ գէմ կը պայքարի, ու ամէն օր զԱստուած ետ կը մղէ, կը վռնտէ, սրտերէն ու տուներէն դուրս:

Աստուծոյ մը համար խաչ կանգնող, ու զԱստուած մեռցնող մարդկային կիրքերը ամէն ժամանակի և տեղի յատուկ են. մեզի համար զիւրին է այսօր հրեանեաներուն վրայ քար նետել եւ Աստուծոյ սպանութեան սոսկալի մտածումը անոնց մոլեռանդութեան վերագրել. բայց չխարուինք. հրեայ ժողովուրդը յուզող կիրքերը, ընդգէմ Քրիստոսի, ճշմարտութեան, սիրոյ, նուիրումի, արդարութեան ու զապախարի, ամէն սրտի մէջ կը գտնուին: Յիսուսի դատապարտած բոլոր կիրքերը կը գաշնակցին այսօր ևս իրարու հետ ու ազաղակ կը քարձրացնեն խեղդելու համար ճշմարտութեան և կրօնքի ձայնը. ներկայ փարիսեցիութիւնը, որով կ'ուզենք իմանալ ձեռապաշտ և ինքնահաճ պարկեշտութիւնը, ձեռք կ'երկարէ սաղուկեցիութեան, այսինքն՝ թեթեւամիտ սկեպտականութեան եւ ծաղրածու նիւթապաշտութեան. եսասէր հարստութիւնը, նախանձոտ և ըմբոստ աղքատութիւնը, գիտութիւնը իր արհամարհանքով, տգիտութիւնը իր մոլեռանդութեամբ, շռայլութիւնն ու գայթակղալից ազահութիւնը, ստորին հեշտանքը, ու ապականուած մտաւորականութիւնը, մէկ խօսքով, բոլոր մարդկային յոռի կիրքերը կը միանան այսօր, սրտերէ, տուներէ, դպրոցներէ ու ընտանիքներէ, ընկերութիւններէ ու պետութիւններէ դուրս վտարելու զԱստուած, խեղդելու կրօնական զգացումը:

Քրիստոսի, այսինքն ճշմարտութեան, Լոյսի, քաղաքակրթութեան, յառաջդիմութեան թշնամիները, միայն հրեայ ժողովուրդի մէջ չեն, անոնք ամէն տեղ են ուր սիրտեր կան, զորս ճշմարտութիւնը կը վիրաւորէ և ճշմարիտ սէրը կը բորբոքեցնէ:

Թափառական հրեան կատարեալ պատկերն է ներկայ մարդկութեան. ու ներկայ

աշխարհի վիճակը՝ տարբեր չէ Բրիտանոսի ժամանակակից երուսաղէմի պատկերէն։ Այսօր ալ անլուր ողբերգութիւններ կը կատարուին զանգուածներու հողիներուն ու կեանքերուն մէջ. սրբութիւններ կը վաճառուին, ժողովուրդներ կ'ոչնչացուին, եկեղեցիներ կը քանդուին, հազարաւոր երիտասարդներ պատերազմի կուգործու սեղաններուն վրայ կ'ողջակիզուին, չէն երկիրներ կը փճանան, ու մարդուն ազնուագոյն ճիգերուն ու աշխատութեանց արդասիքը, զոր քաղաքակրթութիւն կը կոչենք, աւերակի կը վերածուի այսօր։ Մարդոց պատմութիւնը, արձանագրութիւնն է աւելի անոնց ոճիրներուն ու անկումներուն, քան յաղթանակներուն ու նուաճումներուն. պատճառ. որովհետեւ կրօնքը կը նկատուի «թմրեցուցիչ մը»։ որովհետեւ քրիստոնէական առաքինութիւնները, սիրոյ, գութի, արդարութեան, ստկարութիւն» կը նկատուին մերօրեայ իմաստասէրներէ եւ կարգ մը մտաւորականներէ. ոյժն ու բռնութիւնը կը դառնան իրաւունք եւ օրէնք. վասնզի մարդը, հակառակ իր ազնուական ձկտումներուն ու երազներուն, զեռ իր մէջ կը պահէ ստորին կիրքերու եւ բնազդներու խորունկ հակում մը, որ ընկերային արդի տեսութիւններով եւ իմաստասիրական գրութիւններով չէ որ պիտի սրբագրուի, այլ քրիստոնէական կրօնքի ոգիով ու գաղափարաբանութեամբ։

Բրիտանոս՝ երուսաղէմի զիմաց, եւ քրիստոնէութիւն՝ աշխարհի զիմաց. բայց արդի քրիստոնէութիւնը նահանջի մէջ՝ չկրցաւ իր հզօր ձայնը բարձրացնել համատարած չարիքին դէմ, որ պատերազմն է. ան իր պատճառները ունի. քրիստոնէական ոգին նահանջի մէջ է նաեւ ժողովուրդներու կեանքէն ներս. եթէ ժողովուրդներու կեանքին մէջ լայն տեղ բռնած ըլլար քրիստոնէական ոգին ու գաղափարաբանութիւնը, այսօր, պատերազմի սա օրերուն մէջ, քրիստոնէայ մայրեր՝ իրենց հազարաւոր մեռնող զաւակներուն արիւնը պիտի պահանջէին պատերազմը դարբնող հրէշներէն. եթէ ժողովուրդները, քրիստոնէայ ըլլային, այսօր, անոնց զէնքի տակ կ'անցնէին զաւակները, զէնքերը վար պիտի նետէին քաջութեամբ, ինչպէս ըրին նախկին քրիստոնէաները, ու ըսին. «մենք եղբայրներ ենք, չենք կըր-

նար մեր ձեռքերը լուալ մեր եղբայրներու արիւնին մէջ, չենք ուզեր մենք մեռնիլ, ոչ ալ՝ մեռցնիլ, այլ աշխատիլ, սիրել եւ ստեղծագործել»։

Մինչեւ որ մարդկութիւնը չդառնայ քրիստոնէութեան, պիտի չունենայ ոչ մէկ երջանկութիւն ու խաղաղութիւն, ու ամէն օր պիտի երազէ իր լաւագոյն մասը կրակներու եւ աւերակներու մէջ, իր ոճիրի եւ արիւնի պատմութեան վրայ նոր նոր արիւնոտ էջեր եւ դրուագներ աւելցնելով։

Աշխարհը այն ատեն կը խաղաղի, ու մարդկութիւնը կը դադրի թափառական հրեայ ըլլալէ, երբ ազգերու, ցեղերու, լեզուներու, ըմբռնումներու եւ հողիներու մէջ ծագի ու աճի Աւետարանի լոյսը. երբ Աւետարանի ընկերային գաղափարաբանութիւնը հիմ դառնայ բոլոր ընկերային նոր տեսութիւններու. երբ մարդիկ նոյն երազներով, իտէալներով խանդավառուին. երբ Աստուծոյ տիեզերական հայրութեան եւ մարդոց համամարդկային եղբայրութեան համբուրելի գաղափարները տեղ գրաւեն մարդոց ըմբռնումներուն ու մտածումներուն մէջ. ուրիշ խօսքով, երբ ամբողջ մարդկութիւնը քրիստոնէութեան զրօշակին ու հովանիին ներքեւ գտնէ երջանկութիւն ու խաղաղութիւն. այն ատեն միայն «պիտի լուեն պատերազմները», այն ատեն միայն «պիտի դադրին թշնամիներու յարձակումները, եւ երկրի վրայ Սէր եւ Արդարութիւն պիտի տիրապետեն»։

#### ԱՐԹՈՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

#### ՀԱՒՍՏՔԻ ԵՒ ՄՏԱԾՄԱՆ ՅՈՒՔԵՐ

Որպէսզի հոգեւոր կեանքը կարելի ըլլայ իրականացնել մարդուն մէջ, անհրաժեշտ է նախ վերածնութիւն մը. → ուրիշ ոչ մէկ առաւելութիւն չկրնար փոխարինել զայն. ոչ տոմարի ճիշդութիւն մը ազնուական պերճանք, ոչ բնական գիտելիքի փայլը, ոչ մատուցական բարձր առաւելութիւններ եւ ոչ իսկ աստուածաբանական ներկուտ հրմտութիւն։